

«Ο αργυρομοιβός και η σύζυγός του», πίνακας του φλαμανδού ζωγράφου Κουέντιν Μάτσις (1514)

Η γοητεία του χρήματος

Ενα συναρπαστικό δοκίμιο για **το χρήμα, τη γέννηση, την εξέλιξη και τις ποικίλες μορφές του**. Πώς επιδρά στην κοινωνία, στον πολιτισμό και στη δυναμική της Ιστορίας

ΤΟΥ **ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ**

«Το 1921, σε μια σπάνια στιγμή λυρισμού, ο Βλαντίμιρ Ιλίτς Λένιν έδωσε στο προλεταριάτο την εξής υπόσχεση: χρυσές τουαλέτες για όλους όταν θα επικρατούσε ο παγκόσμιος κομμουνισμός κι ο χρυσός θα έχανε την αξία του. Διπλός συμβολισμός: ο πιο ταπεινός τόπος της κομμουνιστικής κοινωνίας θα ήταν τόσο

πολυτελής όσο τα παλάτια της μπουρζουαζίας». Έτσι αρχίζει το ευφάνταστο και ερεθιστικό βιβλίο του Πασκάλ Μπρικνέρ «Η σοφία του χρήματος».

Η εξωφρενική «υπόσχεση» του Λένιν θα γινόταν εν μέρει πραγματικότητα, όχι όμως στον κομμουνιστικό «παράδεισο» αλλά στον καπιταλιστικό, λ.χ. στο Λος Άντζελες, όπου η επιχειρηματίας **Κιμ Καρντάσιαν** και ο ράπερ σύζυγός της **Κάνιε Γουέστ** θα

έβαζαν το 2014 στο σπίτι τους χρυσές τουαλέτες που στοίχισαν 500.000 δολάρια.

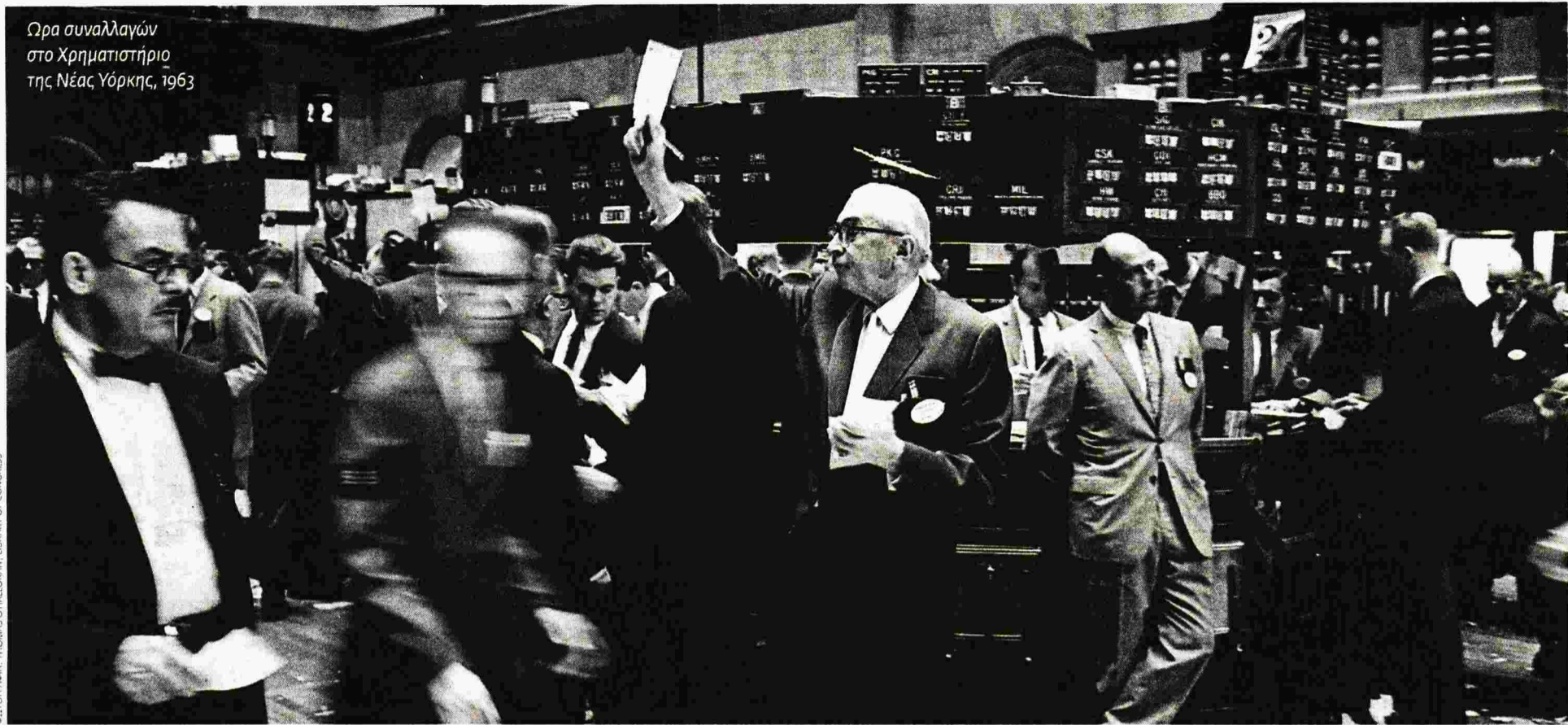
Ο χρυσός είναι η παλαιότερη εκδοχή του χρήματος, και από εδώ ξεκινώντας ο Μπρικνέρ οδηγείται σε μια εντυπωσιακή περιδιάβαση στα μυστήριά του μέσα στους αιώνες αλλά εστιάζοντας κυρίως στις σύγχρονες εκδοχές του, όπως τις εισπράττουμε κατά κύριο λόγο στον δυτικό κόσμο. Είναι μια αφήγηση γραμμένη με

μπρίο, γεμάτη αμφισβησίες, αφού κινείται γύρω από το βασικό δίπολο «*Το χρήμα είναι κυδαίο και ευγενές, μύθος και πραγματικότητα*» και σε τελική ανάλυση η ύψιστη μεταφορά που επηρεάζει καθοριστικά όχι μόνο την καθημερινότητά μας αλλά και πώς αντιλαμβανόμαστε το παρελθόν και πώς φανταζόμαστε ή τι προσδοκούμε από το μέλλον.

Συνέχεια στη σελίδα 3

Ορα συναλλαγών
στο Χρηματιστήριο
της Νέας Υόρκης, 1963

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: THOMAS O'NEAL/LOREAN LIBRARY OF CONGRESS

Το σκάνδαλο του πλούτου

Συνέχεια από την πρώτη σελίδα

Στο μεγαλύτερο μέρος της περιδιάβασής του ο Μπρικνέρ περνάει μέσα από ορισμένα εμβληματικά πεζογραφικά έργα του 19ου και του 20ού αιώνα. Αφιερώνει αρκετές σελίδες στον Φιτζέραλντ και στο μυθιστόρημά του ο *Μεγάλος Γκάτσμπι* και ακόμα περισσότερες στον Μπαλζάκ. Δικαίως, αφού, όπως έλεγε ο *Χένρι Τζέιμς*, «ο αληθινός πρωταγωνιστής στο έργο του Μπαλζάκ είναι το χαρτονομίσμα των 25 φράγκων». Αναφέρεται και σε άλλους κορυφαίους συγγραφείς του ευρωπαϊκού ρεαλισμού, όπως η *Τζέν Οστιν*, ο *Ντίκενς* και ο *Φλομπέρ*. Δεν λείπουν βεβαίως οι αναφορές σε φιλοσόφους, οικονομολόγους και κοινωνιολόγους: στον *Ανταμ Σμιθ*, στον *Μαξ Βέμπερ*, στον *Μαρξ* και σε άλλους.

Η νοητεία του χρήματος, της «κοπριάς του διαβόλου», σύμφωνα με τη φράση που αποδίδεται σε έναν εκ των Τριών Ιεραρχών, τον Βασίλειο από την Καισαρεία, οφείλεται στη δισημία του. Κατά τη χριστιανική θρησκεία το χρήμα είναι «η ρίζα κάθε κακού», αλλά το μικροσκοπικό Βατικανό ανήκει στα πλουσιότερα κράτη στον κόσμο.

Οι αναφορές του Μπρικνέρ στο Ισλάμ είναι ελάχιστες και ο ίδιος αφήνει κατά μέρος τις μη μονοθεϊστικές θρησκείες, όπου στους βουδιστικούς και στους ταϊστικούς ναούς πέφτει χρήμα με το τσουβάλι.

Η «κατάργηση» του χρήματος

Κι όμως, στον 20ό αιώνα εμφανίστηκε το μόνο καθεστώς που κατήργησε το χρήμα. Ήταν οι Ερυθροί Χμερ στην Καμπότζη που στις 17 Απριλίου 1975 μπήκαν στην πρωτεύουσα Πνομ Πενχ και αφού κατήργησαν την ατομική ιδιοκτησία και δήμευσαν τις περιουσίες άδειασαν τις πόλεις από τους κατοίκους τους (συμπεριλαμβανομένων των ασθενών στα νοσοκομεία) και τους έστειλαν να εργαστούν στα χωράφια. Κατήργησαν φυσικά και το εμπόριο – επομένως και το χρήμα. Κατέστρεψαν τις τράπεζες ξεκινώντας από την Κεντρική Τράπεζα που την ανατίναξαν

και σκόρπισαν όλα τα χαρτονομίσματα στον δρόμο, τα οποία βεβαίως ουδείς τολμούσε να τα μαζέψει. Το πέρασμα των Ερυθρών Χμερ από την Καμπότζη στοίχισε στη χώρα πάνω από 2.000.000 νεκρούς που εκτελέστηκαν και πολλοί θάφτηκαν σε ομαδικούς τάφους.

Την κατάργηση όμως του χρήματος την οραματίστηκε πολύ νωρίτερα, το 1516, ο *Τόμας Μορ* στην *Ουτοπία* του γράφοντας «για μια τέλεια κοινωνία που βασίζεται στην ιδιοκτησία της κοινότητας και την κατάργηση του χρήματος». Αυτόν επικαλέστηκαν οι Μπολσεβίκοι το 1918, «όταν ο επίτροπος Οικονομικών *Ιβάν Στεπάνοφ* προκάλεσε πληθωρισμό-τέρας κι έβαλε να δουλεύουν τα μηχανήματα εκτύπωσης χρήματος έτσι ώστε να μην υπάρχουν ούτε πλούσιοι ούτε φτωχοί», με αποτέλεσμα «οι τιμές ορισμένων βασικών προϊόντων να αυξηθούν διακόσια εκατομμύρια φορές» και να εξαπλωθούν η φτώχεια και η πείνα. Η αποκατάσταση του νομίσματος ήταν αναγκαία – και εφαρμόστηκε με τη λεγόμενη Νέα Οικονομική Πολιτική.

Οι περισσότεροι Μπολσεβίκοι πίστευαν ότι η κατάργηση του χρήματος ήταν στο μέλλον αναπόφευκτη. Για τον *Τρότσκι* θα περιοριζόταν σε ένα απλό λογιστικό μέσον για τη στα-

τιστική και τον σχεδιασμό. Ολοι τους διαψεύστηκαν παταγωδώς. Κάποιοι άλλοι το κατάλαβαν εγκαίρως, όπως, λ.χ., ο *Μπέρτολι Μπρεχτ* που διέθετε διόλου ευκαταφρόνητες καταθέσεις στις ελβετικές τράπεζες.

Το χρήμα κατήργησε τη δουλοπαροικία

Μια από τις διεισδυτικότερες παρατηρήσεις του Μπρικνέρ είναι πως η επικράτηση της οικονομίας της αγοράς ήταν η αιτία για την κατάργηση της δουλοπαροικίας, οι απεχθέστερες εκφράσεις της οποίας στον 20ό αιώνα υπήρξαν τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στη Σοβιετική Ένωση, στη μαοϊκή Κίνα και στη ναζιστική Γερμανία (εκεί ως ξεχωριστή κατηγορία από τα στρατόπεδα θανάτου, όπως το Αουσβιτς και η Τρεμπλίνκα). Η άρνηση της σημασίας – ή της αξίας – του χρήματος είναι ένας επικίνδυνος αναχρονισμός, όπως επικίνδυνη είναι από την άλλη πλευρά και η θεοποίηση του στις σημερινές μονεταριστικές κοινωνίες, μας λέει ο Μπρικνέρ. Τι πρέπει να γίνει; Για να επιστρέψουμε στον τίτλο, που έχει ψήγματα ειρωνείας, όπως διαπιστώνουμε διαβάζοντας το βιβλίο (από τα παραδείγματα κυρίως που παρατίθενται) η σοφία δεν ανήκει στο χρήμα καθαυτό αλλά στο πώς το αντιλαμβανόμαστε: «να μην το αγαπάμε ούτε να το μισούμε υπέρ το δέον». (Η πρόταση – ή λύση – είναι βεβαίως σολομώντεια.) Εξαρτάται, θα έλεγε ο σκεπτικιστής. Από τη θέση του καθενός, τον κοινωνικό περίγυρο, τις παραδόσεις και, στη σημερινή εποχή, από τις τεκτονικές αλλαγές που επιφέρει η τεχνολογική επανάσταση, η οποία αλλάζει και τις μορφές του χρήματος – σε μεγάλο βαθμό και τη λειτουργία του.

Κέινς, Λένιν, Πικετί

Τα ιστορικά προηγούμενα δεν είναι πάντοτε συγκρίσιμα με το παρόν αλλά σε κάθε περίπτωση χρήσιμα στο να αντλεί κανείς κάποια συμπεράσματα για τον κόσμο που κληρονομήσαμε και που καλούμαστε να διαχειριστούμε. Όταν, για παράδειγμα, ο *Μάρκο Πόλο* επιστρέ-

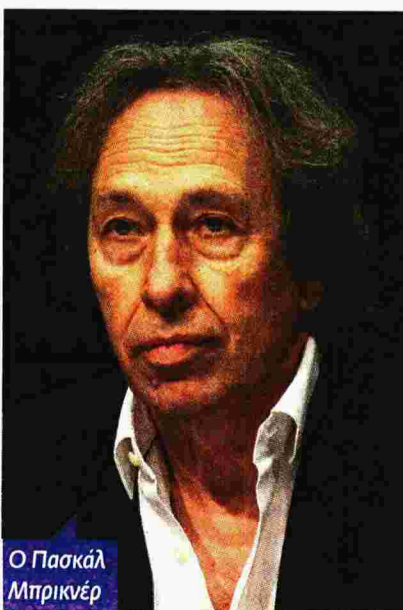
φοντας από την Κίνα είπε στους Ενετούς πως οι Κινέζοι χρησιμοποιούσαν χαρτονομίσματα στις συναλλαγές τους, οι πάντες έβαλαν τα γέλια. Ωστόσο η μελλοντική, όπως φαίνεται, κατάργηση των χαρτονομισμάτων δεν προκαλεί πλέον γέλια. Ο Μπρικνέρ δεν δείχνει να πολυσυμπαθεί τον *Κέινς*, αλλά στο ζήτημα αυτό τον πρώτο λόγο τον έχουν ασφαλώς οι οικονομολόγοι και δευτερευόντως οι λογοτέχνες. Διαφωνεί επίσης και με τον *Πικετί*, όμως το αν από την κουλτούρα αντλεί κανείς το παράδειγμα σε ό,τι αφορά την οικονομία ή αν ισχύει το αντίστροφο είναι μια μεγάλη συζήτηση για την οποία έχει χυθεί πολύ μελάνι. Ο *Κέινς*, λ.χ., απεχθάνονταν την πίστη στον χρυσό, όμως δεν έχει καμιά σχέση με την αντίστοιχη απεχθεια του *Λένιν* και των Μπολσεβίκων. Γιατί ο *Κέινς* προχωρούσε πέρα από το ηθικό περιεχόμενο της κουλτούρας υποστηρίζοντας πως η τέχνη περιέχει προστιθέμενη αξία.

Ένα πρισματικό βιβλίο

Είναι σπάνιο ένα θεωρητικό βιβλίο να διαβάζεται με την ευχαρίστηση που δίνει η ανάγνωση ενός καλού μυθιστορήματος. Ο Μπρικνέρ με αφορμή το χρήμα κινείται σε πολλούς τομείς του επιστητού γράφοντας αυτό το πρισματικό βιβλίο, όπου οι εντυπωσιακοί αφορισμοί διαδέχονται απανωτά ο ένας τον άλλον. Θα έλεγα πως εδώ το χρήμα είναι ο συνδετικός ιστός, γι' αυτό και ο αναγνώστης παρακινείται να διαβάσει κι άλλα βιβλία, όχι μόνο εκείνα στα οποία παραπέμπει ο συγγραφέας αλλά και εκείνα που παραλείπει. Ο σκεπτικιστής θα υποστήριζε πως η *Σοφία του χρήματος* είναι ένα δοκίμιο πολύ ευρωκεντρικό και ο κακόπιστος πολύ γαλλικό. Εν τούτοις, αυτό δεν μειώνει την αξία του. Θα αποκτούσε όμως ακόμα μεγαλύτερη σημασία αν ο συγγραφέας είχε ασχοληθεί και με το πώς χειρίστηκε το χρήμα ο ευρωπαϊκός φασισμός (ιδιαίτερα μάλιστα σε σχέση με την άνοδο της Ακροδεξιάς στην Ευρώπη) ή με την αγοραπωλησία των νομισμάτων που διεξάγεται κατά κύριο λόγο πλέον στην Ασία

ΠΑΣΚΑΛ ΜΠΡΙΚΝΕΡ Η σοφία του χρήματος

Μετάφραση Σώτη Τριανταφύλλου. Εκδόσεις Πατάκη, 2019, σελ. 419, τιμή 17,70 ευρώ

Ο Πασκάλ Μπρικνέρ

